

Anita Veber

Lapsepõlvemälestusi Perevalka külast

Kirja pannud Andres Aule. Allikad: Anita Veberi kiri Hilda Sabbole (6. veebruar 2008); Hilda Sabbo kirja pandud vestlus Anita Veberiga (kevad 2012); Andres Aule telefonivestlus Anita Veberiga detsembris 2012. Anita Veber (sündinud 1931) elas Perevalkas aastatel 1936–1941.

Perevalka asub Põhja-Kaukaasias mägede lähedal 3 km kaugusel Burnast, metsavahelisel teel ja on kuulunud Mostovskoi rajooni, Psebai rajooni ja Labinski rajooni. Küla nimi sai sellest, et sealt mindi üle perevallide mäe Punaselagedale.

Kui minu isa Martin Veber ja ema vend Kaarel Koppel läksid Uus-Eesti külast uut elukohta otsima, siis nad siirdusid Labinski rajooni. Küllap neid juhatati Aksibaisse ja kui nad sinna läksid, siis neile kindlasti pakuti seda maad. See oli täiesti tühi ja ilus maakohat fantastilise loodusega: jõe kaldal, metsad ümberringi, kaugemal lumemäed.

Nad hakkasid kohe kumbki omale kodu ehitama. Seda ma ei tea, kas seal oli juba mõni enne meid. Kui isa sai maja katuse alla — seinad olid veel tegemata —, tuli ta meile järele, sest polnud aega enam oodata. Mina olin siis, 1936. aastal, viieaastane, minu vend Evald oli 11-aastane. Alguses elasime lakas, kuni maja valmis sai. Majaseinad ehitati vitstest ja määrati saviga. Meie maja ehitus võis kesta umbes aasta. Ja kui meie kodu sai valmis, meil oli ilus kodu: kolm tuba ja köök.

Perevalkasse tuli veel eestlasi elama.

1936. aastal tulid kolm venda: Kustav Särg perega, Mihkel Särg perega Beloretšenskist, Paul Särg perega.

1937 maikuus tuli Heinrich Suusik perega Beloretšenskist (varem olid nad olnud veel mitmel pool) ja isa võttis nad meie lakka elama, seni kui nemad oma maja üles said (nemad ehtasid oma maja peaaegu küla otsa). Nii tundsin Heinrichi tüdriku Elfrida Suusikut (abielus Assor) juba sellest ajast peale. Temal

oli vend Juku (Juhanes), see võeti sõtta ja ta sai seal surma, aga hiljem sündis Elfridale veel vend Kostja (Konstantin).

1937. aastal tulid veel ka Joosep Andreson perega ja Lello perega. Joosep Andresonil olid pojad Ferdinand, Otto ja Adolf (Aadi) ning tütre Agnes ja Hilda. Hilda sai sõja ajal surma, Otto põgenes hiljem Austraaliasse. Joosep Andreson ehitas algul ühe toa ja köögiga väikese maja. Hakkas hiljem suuremat maja ehitama, aga see jäi pooleli.

1938. aastal tulid Jõks perega, Aleksander Henno perega ja paljud teised — kõik peredega.

Perevalkas olid veel ka Jürgensid, kes olid vahepeal meil korteris.

Inimesed tulid Perevalkasse sellepärast, et pääseda küüditamisest. Sellest rajoonist ei küüditatud inimesi kusagile. Ainult Adolf Andresoni vanem vend Ferdinand saadi kätte. Rajoon oma inimesi välja ei andnud, kuigi julgeolek otsis, keda süüdistada.

Tekkis ilus küla. Majad olid ühel pool tänavat, Laba jõe — ehk, nagu kutsuti, Labjonoki — kaldal. Künti põldusid, külvati vilja ja osteti loomi. 1937. aastal tehti väike kolhoos, mille nime ma ei mäleta. Samal aastal eraldati elanikele ja kolhoosile maad. Põldudel kasvatati kartulit, nisu, kukurusi, päevalille, otra ja kaera. Kolhoosis olid loomadest hobused (tööhobused), lehmad, lambad, kanad. Künti ja külvati hobustega. Kuskilt toodi vana rehepeksumasin, mille minu isa tööle pani; ta jagas oma kogemusi Uus-Eesti külast. Juba 1937. aastal oli olemas puidutööstus, kus töötas kohalik rahvas. Minu isa töötas puidutööstuses mootori peal, millega saeti puuklotse veoauto GAZ kütuseks.

Mägede juures eratalumaal kasvas perekond oma äranägemise järgi toiduvilja ja peenramaal kapsast, tomatit, kurki, peeti, porgandit. Istutati marjapuid.

Kui kevade tuli, siis metsades õitses palju puid: seal kasvasid metspirnid, metsõunad ja kreedid, ja pähklipuid ja kallina — siin öeldakse neid lodjapuuks. Kuused olid kaugemal mägedes. Saunavihad tehti tammeokstest. See ni seal ei tundud ega korjatud, kuid lilli oli alates kevadest sügiseni palju ja ilusaid. Ja sügisel oli see mets väga ilus, kui ta hakkas oma värvi muutma. Meil ei olnud üldse tormisid, sest mäed hoidsid kinni, ja talvel kui lumi sadas, siis ta langes nii vaikselt ja mina püüdsin neid lumehelbeid ja vaatasin neid kinda peal, kui ilusad need rätsakad on, aga siin Eestis ma ei ole mitte neid rätsakaid näinud.

Külarahvas tegi teerajad mägedesse. Tihti kõndisime kõrgele mäkke ja sealt vaatasime küla peale. Oli väga ilus vaade. Mägedest tuli alla jõgi, kiirevooluline ja külm, aga suvel me ikka suplesime.

1937. aastal tehti ühine küla pilt Perevalka lõpus jõe ääres. Mäletan, et mina olin keset teed oma valge kleidiga. Oli külm. Keegi ütles: „Mine pane mantel selga, külmetad siin.” Mina aga soovisin pildil olla valges kleidis, ise olin alles 6-aastane.

Perevalka eestlaste ühispilt Malaja Laba jõe ääres 1937

Meie juures elas Püksi Katta. Ta ketras emale vatikanga jaoks lõnga ja samuti villa. Öhtul ta alati võttis ja õpetas meid tantsima, ise laulis, ja siimaaani on mulle ainult need sõnad meelde jäänud:

Kapukad ja kindad, kapukad ja kindad,
nahkmüts, lai rihm, naaskel ja vindad,
karvamüts ja kaabu jäi koju.

Püksi Katta rääkis omaette vaimudega. Ta hakkas vaimudega rääkima pärast seda, kui ta tehti 1930/1931 Uus-Eesti külas kulakuks. Kui talle teatati, et peab ära minema, siis ta ka läks. Ta käis mitmes Põhja-Kaukaasia eesti külas, kudas kangast, oli sõbralik. Ükskord oli ta kadunud.

Kui küla oli juba olemas, hakkasid ka venelased 1938. aastal sinna tulema. Ehitasid omale elamiseks barakid. Venelastel oli palju lapsi ja tuli ehitada koolimaja, mille ehitasid venelased riigi kulul. Venelased ehitasid ka klubi ja poe, kus müüdi toidu- ja tööstuskaupa. Samuti ehitati arstikabinet ja leivatööstus (saime talongidega leiba).

Enne kooliminekut mängisid eesti lapsed alati koos, rohkem meie maja ümber ja muidugi ka mujal ümbruses: metsas, jõe ääres jne. Arvan, et olin juba 7-8-aastane, kui me õppisime omavahel ära mitu näitemängu, kus olid tegelasteks koer, kass, hiired, eeslid. „Kass ja hiir”, mida tegime meie pool koos ühe minu sõbrannega, oli sellest, kuidas nad koos elasid ja pütitäie rasva kogusid. Teine näitemäng oli „Breemeni moosekandid”, siis olid mängus minu vend Evald ja üks teine poiss, mina olin ka mängus. Esinesime meie toas. Külarahvas tuli vaatama, lõbu oli lastel ja vanadel. Mahtusime suurde tупpa, osa rahvast pidi püsti seisma.

Perevalka eesti lapsi 1930-ndatel. Vasakult: õed Hilda ja Olga Särg; Anita Veber; Ella Särg (ruudulises kleidis); Hilda Andreson; Elfrida Suusik

Koolis oli mul raskusi: ma ei osanud vene keelt. Öeldi: „Võtke tüdruk koju, ta ei saa midagi aru.” Pinginaaber Ella Särg vastas alati minu eest. (Nende pere oli tulnud kusagilt, kus oli rohkem kokkupuutumist venelastega.) Aga teist aastat esimeses klassis olles rääkisin selgelt kui seebivesi. Tähed ж, и, ч, ш olid mu lemmiktähed. Ei tea, kuidas ma suve jooksul vene keeles nii rääkima hakkasin.

Meil elas ükskord üks võõras väga haige mees. See juhtum võis olla enne sõda, sest isa võeti kroonusse. Isa pani ta suurde tuppa, seal ei olnud peale voodite midagi. Kes ta oli, seda ma ei tea. Tema alati palus, et ma toaksin talle värsked lilli. Lilled olid klaasis veel värsked, aga ta tahtis iga päev jälle uusi ja uusi lilli ja mina täitsin alati tema palvet. Ja kui ta oli surnud, siis mina sinna tuppa ei läinud. Vaheuks oli lahti ja mina seisin eestois ja üksisilmi vaatasin teda ja mulle tundus, et ta hingab, aga nüüd arvan, et see oli silmapete. Meie perekond mattis ta maha, külarahvas tuli ära saatma.

Esimene surnu, kes on maetud Perevalka surnuaeda, oli Särje Mihkli isa, kes maeti 1937. aastal.

Burna küla oli mägisem kui Perevalka. Inimesed tahtsid Perevalkasse, sest seal oli lagedam ja parem aiamaad teha.

Kreposti külas oli üldse vähe inimesi. Meil oli üks tüdruk Krepostist korteris ja käisin tal ükskord külas. Olin väike ja kaugele oli vaja kõndida, aga käisin selle maa ikka ära. Elasid seal metsade keskel.

Perevalka külla tulid vist 1941. aastal sisse Saksa sõdurid. Nad olid nii-öelda tagavara-sakslased. Nende kohta ei saanud midagi halba öelda, olid toredad

inimesed ja külaelanikele nad liiga ei teinud. Sakslased elasid peredes, meil olid nad ka. Neil olid ilmatu suured veohobused, hiljem elus ma pole nii suuri näinud.

Minu isa oli sel ajal sõjaväes. Venelased hakkasid meie küla pommitama: lennukid tulid üle mägede Punaselageda poolt. Juba esimesel pommitamisel kukkus kaks pommi Särje Mihkli krundile. Majade peale pomme ei kukkunud ja küla inimesi pommitamisel hukka ei saanud. Ainult üks sakslane sai surma ja teine vigastada.

Ema ei talunud pommitamist, ütles oma vennale: „Vii meid siit ära!” Küsisime sakslaste käest luba minna Uus-Eesti külla ja läksimegi sinna ära, vanaema juurde elama. Tagasi me hiljem enam ei saanud, kuigi olime lootnud tulla.

Kui sakslased hakkasid külast taganema, viisid nad inimesi sealt kaasa. Muist jäi siiski kohapeale. Venelaste majad (koolimaja, klubi, pood jne.) põletati maha. Küla põlema panna sakslased ei jõudnud, küla jäi alles.

Isa oli sattunud sakslaste kätte vangi ja kui sakslased külas sees olid, tuli isa vahepeal koju. Vend Evald oli sel ajal Uus-Eesti külas, aga kuulis kusagilt ja tuli ka Perevalkasse. Nii sattusid nad sakslastega koos taganema ja läksid kuni Berliinini välja. Isa tahtis pere juurde tagasi ja hakkas Venemaa poole minema. Vend oli vahepeal haiglas ja kui haiglast välja sai, oli isa kadunud. Nii läks Evald Inglise laeva peale ja jõudis Inglismaale.

Kui isa 1947. aastal sõjaväest lahti sai, tuli ta meie juurde Uus-Eesti külasse. Maikuus 1947 kolisime ära Eestisse.

Minu vend Evald läks Inglismaalt Kanadasse Torontosse ja tema saatusest me ei teadnud midagi, kuni Andresoni Otto saatis Austraaliast Uus-Eestisse kirja selle kohta, kes küla inimestest nüüd läänes elavad. See kiri saadeti meile Eestisse edasi ja sealt saime Evaldi kohta teada. Olime Evaldiga pärast seda kirjavahetuses ja 1991. aastal sain temaga jälle kohtuda. Evald elas Kanadas kuni surmani.

Särje Mihkli perest on elus noorim tütar Leili, kes elab Armaviris.

Meie küla elanikest läksid läände:

- Evald Veeber (minu vend; meie olime Veber, aga Evald võttis endale nimeks Veeber);
- Paul Särg kahe tütreaga (vanem tütar Olga, noorem Hilda); Hilda elab praegu Ameerikas, Olga on surnud. Neil olid kaks venda (Robert ja Aleksander), kes said sõjas surma, ja vanem õde Adele, kes jäi Perevalkasse, hiljem elas kusagil Armaviri kandis;
- Elli Rassa oma mehe, poja ja tütreaga (nende eesnimesid ei mäleta);
- Otto Andreson (elas Austraalias);
- Juuli Kotkas (elas Austraalias);
- Richard, Aino ja Renate Spalve (elasid Ameerikas, vist Kanadas).

Perevalka sild